

СПОСОБИ ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ТИПОВИХ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ

В.М. Лога

здобувач кафедри досудового розслідування

Навчально-наукового інституту

підготовки слідчих і криміналістів

Національної академії внутрішніх справ,

майор міліції

Постановка проблеми. Зростання кількості злочинів пов'язаних із завідомо неправдивими повідомленнями про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності шляхом вибуху продовжує непокоїти суспільство, тому потребують розробки важливих у теоретичному, практичному аспектах положень методики розслідування даного виду злочину. Це в першу чергу стосується питань, які відносяться до криміналістичної характеристики. У цьому плані потребують доробки питання щодо типових способів завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, як елемента криміналістичної характеристики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми присвятили свої роботи Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмичов, Є.Д. Лук'яничков, В.В. Тіщенко та ін. Проте до цього часу ця проблема не дістала свого належного осмислення.

Метою статті є дослідження і обґрунтування типових способів завідомо неправдивими повідомленнями про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності як елемента криміналістичної характеристики даного виду злочинів.

Основні результати дослідження. Відправною точкою та основою розвитку криміналістичних класифікацій та відповідних до них методик розслідування, є спосіб вчинення злочинів, що містить у собі дійсно криміналістично значущу інформацію. Ще у 20-і роки ХХ століття один із основоположників радянської криміналістики І.М. Якимов класифікував злочин не тільки за кримінально-правовим критерієм, але й виходячи зі способу вчинення злочину в криміналістичному змісті [15, с. 167]. З тих пір і до сьогодні такий підхід до формування класифікацій, а відповідно і окремих методик розслідування, є актуальним.

Криміналістика розглядає спосіб вчинення злочину як детерміновану умовами зовнішнього середовища і психологічними властивостями особи систему взаємозв'язків, дій (діяльності) з підготовки, вчинення та приховання злочинів, пов'язаних із використанням знарядь і засобів, умов, місця і часу, що відповідають меті вчинених дій. При цьому, основоположними засобами одержання відомостей про способи вчинення і приховання злочину є слідчі дії: огляд місця події, допит, освідчення, судові експертизи тощо [14, с. 32].

Визнання за криміналістикою права дослідження способу вчинення злочинів поряд з кримінальним правом, кримінологією та кримінальним процесом відбулося не відразу, а уявлення про спосіб вчинення злочину складалося і розвивалося разом з розвитком науки криміналістики. Відомий австрійський вчений-криміналіст Г. Гросс (1847-1915 рр.) писав, що криміналістика за своєю природою починається лише там, де кримінальне право має своїм предметом вивчення злочинного діяння і покарання; формальне кримінальне право (процес) містить у собі правила застосування матеріального права. Але яким способом вчинюються злочини? Як дослідити ці способи і розкрити їх, які були мотиви – про все це нам не говорять ні в кримінальному праві, ні в процесі. Це становить предмет криміналістики [2]. Дане твердження підтримав у 1921 р. Г.Ю. Маннс, який відніс до предмету криміналістики способи вчинення злочинів, професійні особливості й побут злочинців [9, с. 147].

У 1956 р. В.П. Колмаков, який досліджував проблеми розслідування злочинів проти життя, до способу вчинення злочину включив як дії чи бездіяльність, які спрямовані на досягнення злочинного результату, так і матеріальні предмети (знаряддя, засоби), за допомогою яких вчинено злочин; вибрані злочинцем місце і час його вчинення; навички, що застосовуються для проникнення на місце злочину; створення умов, сприятливих для злочинця. При цьому, вчений відокремив спосіб підготовки, спосіб вчинення і спосіб приховування злочину. Приховування злочину він розглядав як дії, спрямовані на маскування факту злочину й ліквідацію слідів даного злочину [7, с. 194].

У 1970 р. Г.Г. Зуйков визначав спосіб вчинення злочинів як систему взаємопов'язаних дій з підготовки та вчиненню злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними якостями особи, які можуть бути поєднані з вибіркоким використанням відповідних знарядь та засобів, умов місця і часу [4, с. 15].

У 1982 р. М.І. Панов наголошував, що спосіб вчинення злочину свідчить насамперед про відповідні об'єктивно-предметні умови, в яких здійснювалась злочинна дія. Дані умови, до яких можуть належати об'єкт, предмет злочину, а також місце, час, обстановка і засоби вчинення злочину, суттєво впливають на спосіб, виступають його детермінантами, тобто визначають відповідний хід дій, метод, послідовність рухів та прийомів, що застосовує особа при вчиненні злочину [10, с. 46].

У 1986 р. В.І. Куклін надав класифікацію способів: за ступенем підготовленості (з підготовкою, без підготовки, зі зброєю, без зброї); за видом насильства (фізичне, психічне); за способом подолання опору потерпілого (напад із-за спини, повалення на землю, зв'язування, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, ізоляція в іншому приміщенні); за кількістю злочинців (груповий або одиночний злочин) [8, с. 3].

У 1989 р. В.В. Чурпіта, досліджуючи питання усталеності способу вчинення злочинів та її значення для розкриття і розслідування зазначив, що поняття усталеності способу тісно пов'язано з повторюваністю дій при вчиненні злочинів. Імовірність усталеності способу тим вища, чим більше злочинів (переважно однорідних) вчинено конкретною особою (групою), тим самим більш чітко визначає круг та кількість ознак, характерних для даного виду злочину загалом [13, с. 11]. Цього ж року Н.С. Карпов, аналізуючи злочинну діяльність, підкреслив,

що у її процесі злочинці набувають певних умінь, навичок, звичок та схильностей, тобто «почерку злочинця». Схильність до вчинення злочинів певним способом – передумова професійності. Накопичені знання про спосіб вчинення злочинів слугують засобом для розкриття картини та механізму злочинів, що розслідуються, встановлення винуватих [5, с. 44].

У 2005 р. С.М. Зав'ялов наголосив, що спосіб вчинення злочину – не просто сума або будь-який комплекс поведінкових актів, а цілісна структура поведінки, що є певною системою [3, с. 5].

Що стосується завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадської безпеці, то за способом вчинення злочину їх можна диференціювати на здійснені без підготовки або з попередньою підготовкою.

Підготовка може виражатися в розробці плану вчинення злочину, завчасному виборі об'єкта, на який спрямована погроза, часу й способу повідомлення, підготовці тексту повідомлення, підшукуванні (виготовленні) знарядь і засобів вчинення злочину (радіопередавача, друкарської машинки, копіювального апарата, кліше, барвників), підшукуванні способу приховання злочину тощо.

При письмовому повідомленні про загрозу, злочинцем можуть використовуватися різні способи його виготовлення: виконання від руки вільним або перекрученим почерком; використання друкарських машинок, друкувальних пристроїв комп'ютерів, саморобних кліше й трафаретів, типографського шрифту, засобів копіювальної техніки й фототехніки; складання тексту з букв і слів, вирізаних із друкованих видань. Аналіз судово-слідчої практики показує, що у 72% випадків підготовки повідомлення в письмовій формі злочинцями застосовувався рукописний спосіб виконання письмових знаків і лише в 22% використовувалася комп'ютерна техніка.

Повідомлені відомості можуть бути попередньо записані на аудіокасету, а потім вислані поштою або залишені в обумовленому місці. Попередньо, до передачі повідомлення, злочинець може створити умови, що перешкоджають проникненню слідчо-оперативної групи на місце погрози або ускладнюють дії з огляду об'єкта. Це можуть бути різні перешкоди на шляху відповідних служб (запирання й забиття дверей і вікон кімнат тощо) або залишення муляжу (предмет імітатор) вибухового пристрою.

Судово-слідча практика показує, що в 87% випадків зловмисники здійснювали попередню підготовку до вчинення злочину. У переважній більшості випадків мали місце, як мінімум підготовчі дії, а саме: вибирався об'єкт «мінування», спосіб передачі й отримання повідомлення. Лише в 5% випадків виготовлялися й закладалися муляжі вибухових пристроїв.

Частиною підготовки до вчинення злочину є вибір адресата, якому буде передане повідомлення. Адресатом завідомо неправдивого повідомлення можуть виступати: правоохоронні й інші державні органи або органи місцевого самоврядування; посадові й інші особи об'єкта, що зазнає погрози знищення; приватні особи (громадяни).

Аналіз судово-слідчої практики показує, що приблизно в 60% випадків завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадської безпеці надходили в міліцію, в 30% – безпосередньо в організацію, будинки, споруди або приміщення які зазнають погрози. Лише в 3% повідомлення надходили в державну протипо-

жежну службу, в 3% – в аварійну газову службу, 3% – приватним особам (мешканцям будинку), в 1% – в інші органи (СБ, прокуратуру, адміністрацію району, міста).

В.П. Бахін і М.А. Михайлов справедливо зазначають, що цим злочинці намагаються добитися негайного реагування на погрози й пов'язані з цим заходи, які викличуть припинення нормальної діяльності об'єкта або тривалу перерву в ній [1, с. 45].

Центральне місце в структурі способу вчинення злочину займають дії злочинця безпосередньо з доведення інформації про акт, що готується, адресатові. Тут можна виділити два способи повідомлення: безпосередній (усно, віч-на-віч) і опосередкований. До останнього відносять повідомлення: письмово; по телефону; по домофону; за допомогою інших засобів зв'язку (радіозв'язок, а також глобальні й локальні комп'ютерні мережі); через засоби масової інформації; через третіх осіб.

Найчастіше, як показує проведене нами анкетування слідчих, передача повідомлення здійснюється по телефону – 92,7% випадків від загальної кількості повідомлень. Лише в 4,9% злочин відбувається в письмовій формі, 1,8% – по домофону й 0,6% – безпосередньо.

На вибір злочинцем способу доведення повідомлення до адресата впливають багато об'єктивних і суб'єктивних факторів. Найбільш суттєвими факторами, що визначають абсолютне домінування способу повідомлення по телефону, є наступні:

- прагнення до найменших витрат зусиль і часу на втілення злочинного задуму (простота й зручність передачі повідомлення по телефону очевидна);
- прагнення до приховання своєї причетності до злочину (анонімність плюс «короткий» дзвінок у надії, що його не встигнуть простежити й інші фактори, що дозволяють залишити найменшу кількість слідів);
- наявність об'єктивної можливості й засобів втілення злочинного задуму в дійсності (наявність телефону, телефону-автомата, лише при їхній відсутності злочинець обирає інший спосіб доведення інформації).

Для поширення письмових повідомлень зловмисники можуть використовувати поштовий канал, розклеювати й розкидати записки з погрозою вибуху у населених пунктах, опускати їх у поштові скриньки квартир і установ. Як показує практика, в абсолютній більшості випадків злочинці обирають спосіб безпосередньої доставки носія повідомлення адресатові – підкидання записки в поштову скриньку або на робоче місце співробітника підприємства, установи, будинки або приміщення якого зазнають погрози, або залишення письмового повідомлення на відкритому місці (як правило, на об'єкті погрози) розраховуючи, що дане повідомлення буде кимось виявлене. Причому, практично не зареєстровано жодного випадку, коли письмове повідомлення було направлено безпосередньо в органи міліції або служби безпеки. Дана обставина очевидна пояснюється побоюванням злочинця бути затриманим на місці вчинення злочину.

Повідомлення можна розділити на: відкриті (з вказівкою прізвища, імені, по батькові й інших даних особи, яка повідомляє інформацію) і анонімні (без вказівки своїх даних). У 96% випадків повідомлення є анонімними; лише в 4% містяться відомості про осіб, які зробили повідомлення, проте, як правило, неправдиві. Але незалежно від наявності в повідомленні установчих даних особи, необхідно перевіряти отриману інформацію.

Аналіз практики показує, що при наявності достовірних даних про особу, яка вчинила повідомлення про можливу погрозу, то в абсолютній більшості випадків мова йде не про свідомо неправдиве повідомлення, а про сумлінну оману особи, яка виявила підозрілий предмет у громадській місці.

Виразенням способу вчинення злочину є зміст повідомлення, а саме: інформація про характер і місце злочину, що готується.

Аналіз судово-слідчої практики показує, що в 100% випадків у завідомо неправдивому повідомленні про загрозу громадської безпеці мова йде про вибух, що готується. При цьому формулювання змісту повідомлення досить одноманітні: «на...(об'єкті) закладений вибуховий пристрій» (52,1%); «на...(об'єкті) закладена бомба» (36,2%); «...(об'єкт) вибухне (відбудеться вибух)» (5%); «...об'єкт замінований» (6%). Ця обставина підтверджує той факт, що «вибух» служить досить простим і серйозним засобом залякування людей. В.П. Бахін і М.А. Михайлов відзначають, що населення, державні (у тому числі правоохоронні органи), установи недержавної сфери перебувають під впливом цього фактору й тому змушені реагувати на такі погрози... Чим вище частота реальних кримінальних вибухів, тем вигідніше це для анонімів, що загрожують вибухом [1, с. 44]. Чисельні реальні терористичні акти є «прикладом для наслідування», а для правоохоронних органів – сигналом про необхідність серйозного відношення до всіх отриманих повідомлень незалежно від того, виявиться інформація відповідною дійсності чи ні. Зазначені особливості психології знаходять своє підтвердження в прикладах кінця 2001 р., коли після серії актів тероризму в США й спроб бактеріологічного тероризму по усьому світу відразу з'явилися «жартівники», які розсилають або підкладають конверти з білим порошком.

Говорячи про характер акту, що приводиться в повідомленнях, необхідно відзначити, що в 99,3% випадків зловмисник обмежується вищенаведеними загальними фразами про вибух, що готується, але в одиничних випадках (0,7%) злочинець уточнює характеристики вибухового пристрою [11, с. 23-30].

Одним із елементів способу вчинення злочину є приховування останнього. У зв'язку з цим, можна виділити наступні способи приховування досліджуваного злочину: складання письмового тексту з букв і слів, вирізаних із друкованих видань; написання тексту друкованими літерами, лівою рукою, зі зміною почерку, конфігурації букв; відправлення виготовлених матеріалів по поштовому каналу з різних місць. До способів приховування також відносяться передача інформації з телефону-автомата, незаконне підключення до телефонних ліній, передача повідомлення на телефон, необладнаний автоматичним визначником номера, зміна голосу при розмові, відтворення аудіо запису тощо.

Як показує практика, найпоширенішим способом приховування злочину, який досліджується є передача повідомлення з телефону-автомату (81% від загальної кількості телефонних повідомлень). При цьому, як правило, належних заходів з приховування злочину не здійснюють діти, а також особи, що знаходяться в стані алкогольного (наркотичного) сп'яніння або страждаючі психічними розладами (близько 80% випадків від загальної кількості повідомлень, за якими встановлюється вина особи). Дані особи нерідко дзвонять зі своїх домашніх телефонів, забувши або не знаючи про те, що можуть бути зафіксовані автоматичним визначником номера; після доведення повідомлення до адресата перебува-

ють ще довгий час на місці злочину; передають повідомлення знайомим особам (сусідам по будинку, колегах по роботі), не змінюючи голосу тощо. Саме даний фактор – відсутність дій з приховання злочину, є на сьогоднішній день основним, який впливає на розкриття даного виду злочинів.

Висновки. Таким чином, у сучасній криміналістиці є майже загальновизнаним розуміння способу вчинення злочину, як детермінованого об'єктивними та суб'єктивними чинниками комплексу дій суб'єкта з підготовки, вчинення та приховування злочину. Але воно стосується лише злочинів, що вчинюються з обдуманим умислом. В інших випадках спостерігається два елемента в структурі способу злочину: підготовка та вчинення або вчинення і приховування, а в найпростіших – лише спосіб вчинення злочинів [12, с. 94]. Способи вчинення злочинів носять різноманітний характер і злочинці у кожному конкретному випадку обирають той чи інший спосіб залежно від конкретних обставин, але можливість типізації способів вчинення злочинів робить їх самостійною обов'язковою складовою криміналістичної характеристики окремого виду злочинів, основою для її формування та виявлення взаємозв'язку між структурними елементами. Крім того, типовий спосіб вчинення злочину та інформація про нього слугують побудові та висуненню версій, плануванню розслідування, розробці тактики провадження окремих слідчих дій, визначенню напрямів криміналістичної профілактики злочинів.

Таке безпосереднє криміналістичне значення типового способу вчинення злочину визначається тим, що вчинення злочину певним способом залишає характерну для нього сукупність різних слідів. Тому, за наявності певних слідів чи інших даних, що вказують на можливий спосіб конкретного злочину, версія про спосіб дозволяє виявити інші сліди, які зазвичай залишаються при такому способі вчинення злочину. У свою чергу, способи вчинення злочинів повторюються тому, що повторюються детермінуючі їх об'єктивні та суб'єктивні чинники, тобто злочинець, діючи в аналогічних умовах, використовує подібні знаряддя тощо [6, с. 11].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бахин В.П.* Криминальные взрывы (понятие, характеристика, анализ, технология расследования) : учеб. пособие / В.П. Бахин, М.А. Михайлов. – Алматы, 2001. – 245 с.
2. *Гросс Г.* Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд 1908 / Г. Гросс. – М. : ЛексЭст, 2002. – 1088 с.
3. *Зав'ялов С.М.* Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.09/ С.М. Зав'ялов. – К., 2005. – 20 с.
4. *Зуйков Г.Г.* Криминалистическое учение о способе совершения пре ступлений : автореф. дис. ...д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / Г.Г. Зуйков. – М., 1970. – 32 с.
5. *Карпов Н.С.* Использование передового опыта органов внутренних дел по раскрытию и расследованию преступлений в целях совершенствования криминалистической тактики и методики: дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. – К., 1989. – 244 с.
6. *Колесниченко А.Н.* Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: текст лекции / А.Н. Колесниченко. – Харьков : Харьков. юрид. ин-т, 1967. – 35 с.
7. *Колмаков В.П.* Значение для расследования точного установления способов совершения и сокрытия преступлений против жизни / В.П. Колмаков // Труды Харьков. гос. мед. ин-та.- Харьков, 1956. – Вып. 5. – С. 190-196.

8. *Куклин В.И.* Начальный этап расследования грабежом и разбойных нападений: учеб. пособие / В.И. Куклин. – Иваново : Ивановский гос. ун-т, 1986. – 83 с

9. *Маннс Г.Ю.* Криминалистика как прикладная дисциплина и предмет преподавания / Маннс Г.Ю. // Тр. профессоров и преподавателей Иркутского гос. ун-та. отд. 1. – Иркутск, 1921. – Вып. 2. – С. 144-149.

10. *Панов Н.И.* Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. – Харьков : Высш. шк., 1982. – 186 с.

11. *Тишин Д. В.* Криминалистическая характеристика и особенности расследования заведомо ложного сообщения об акте терроризма : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. В. Тишин. – М. : РГБ [Электронный ресурс], 2003. – 224с.

12. *Тищенко В.В.* Підготовка злочину як об'єкт криміналістичного дослідження / В.В. Тищенко // Актуальні проблеми криміналістики : матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Х., Гриф, 2003. – С. 90-96.

13. *Чурпита В.В.* Исследование устойчивости способа преступления и ее значение для раскрытия в расследовании преступлений: автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09 / В.В. Чурпита. – К., 1989. – 21 с.

14. *Щербакова Г.В.* Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г.В. Щербакова. – К., Київський національний університет внутрішніх справ, 2006., – 192 с.

15. *Якимов И.Н.* Практическое руководство к расследованию преступлений / И.Н. Якимов. – М., 1924. – 198 с.

Лога В.М. Типові способи завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності

У статті аналізується судова практика і теоретичні положення стосовно типових способів завідомо неправдивими повідомленнями про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності як елемента криміналістичної характеристики даного виду злочинів.

Ключові слова: *спосіб готування, спосіб вчинення, спосіб приховування, поведінка, місце злочину, слідча тактика, розслідування злочинів.*

Лога В.Н. Типичные способы заведомо неправдивого сообщения об угрозе безопасности граждан, уничтожения или повреждения объектов собственности

В статье анализируется судебная практика и теоретические положения относительно типичных способов заведомо неправдивых сообщений об угрозе безопасности граждан, уничтожения или повреждения объектов собственности, как элемента криминалистической характеристики данного вида преступлений.

Ключевые слова: *способ приготовления, способ совершения, способ сокрытия, поведение, место преступления, следственная тактика, расследование преступлений.*

Loga V.N. The typical methods of providing deliberately false information on the threat to the citizens' security, property destruction and damage

The article provides an analysis on the court practice and the theoretical statements related to the typical methods of providing deliberately false information on the threat to the citizens' security, property destruction and damage as an element of a criminalistic feature of the given crime group.

Key words: *method of preparation, method of accomplishment, method of concealment, conduct, place of crime, investigation tactic, investigation of crimes.*

Стаття надійшла до редакції 10.05.2011.